

Partizaninio karo refleksija ir priešo vaizdiniai leidinyje „Prie rymančio Rūpintojėlio“ (1949–1953)

GRETA PASKOČIUMAITĖ-PETRUŠKEVIČIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

<https://ror.org/050gfgn67>

greta.paskociumaitė@lli.lt

<https://orcid.org/0000-0001-8810-053X>

SANTRAUKA. Straipsnyje analizuojamas Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio Visuomeninės dalies organo *Prie rymančio Rūpintojėlio* (1949–1953) turinys. Leidinys suvokiamas kaip instrumentas, formuojantis partizanų kolektyvinę tapatybę ir reprezentuojantis ideologizuotą partizaninio karo pasakojimą, skirtą stiprinti rezistentų ryžtą priešintis bei atsverti sovietų propagandos skleidžiamus mitus.

Remiantis partizanų vadovybės dokumentais teigtina, kad laikraštėlis buvo pavyzdinis visiems partizanų daliniams, perteikė vadovybės požiūrį į kovą bei formavo vaizdinius apie partizanus ir jų priešus. Kaip sufleruoja leidinio pavadinimas, partizanų veikla neatsiejama nuo krikščioniškųjų vertybių. Dėmesys taip pat skiriamas ryžtingumui, visuomenės palaikymo svarbai ir bebaimiškumui, kurie išryškina idealizuotą kovotojo įvaizdį.

Nors dalis vadovybės kritikavo Rūpintojėlį kaip pagrindinį simbolį ir siūlė daugiau akcentuoti kovą skatinančius vaizdinius, leidinio turinys per visą leidimo laikotarpį iš esmės išliko nuoseklus. Partizanų, kaip gėrį ir dvasines vertybes atstovaujančių kovotojų, vaidmuo sustiprinamas priešų vaizdiniais – tiek išorės, tiek vidaus priešai vaizduojami kaip moraliai neteisūs ir nekeliantys baimės partizanams. Visa tai atitiko partizanų vadovybės sampratą apie kovą ir leido sureikšminti kovos prasmę.

RAKTAŽODŽIAI: Lietuvos partizaninis karas, pagrindinė rezistencinė spauda, partizaninis pasakojimas, kolektyvinė tapatybė.

Reflection on Partisan War and Images of the Enemy in the Publication *Prie rymančio Rūpintojėlio* (1949–1953)

ABSTRACT. The article analyzes the content of the periodical of the Lithuanian Freedom Fight Movement, *Prie rymančio Rūpintojėlio* (1949–1953). The periodical is perceived as an

Received: 21/10/2025. **Accepted:** 02/12/2025

Copyright © Greta Paskociumaitė-Petruškevičienė, 2025. Published by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

instrument that formed the collective identity of the partisans and represented an ideologically tinted narrative of the partisan war, designed to strengthen the determination of the fighters to resist and provide a contrast to the myths spread by the Soviet propaganda.

Based on the documents of the partisan leadership, it can be stated that the newspaper was regarded as exemplary for all the partisan units, conveying the leadership's attitude to the struggle and shaping the images of the partisans and their enemies. The title of the publication ['By the pensive Christ'] suggests the activities of the partisans being inseparable from the Christian values. Attention is also paid to determination, the importance of public support, and fearlessness, which highlight the idealized image of the fighter.

Although some of the leadership criticized the image of the pensive Christ as the main symbol and suggested that more emphasis be placed on images that encouraged fighting, the content of the publication remained largely consistent throughout the entire period of publication. The role of the partisans as fighters representing goodness and spiritual values was reinforced by images of the enemy: both external and internal enemies were depicted as morally wrong and not to be feared by the partisans. All this corresponded to the partisan leadership's concept of the fight and allowed for enhancing its meaning.

KEYWORDS: Lithuanian partisan war, underground resistance press, partisan narrative, collective identity.

1944–1953 m. antisovietinis partizaninis karas buvo įvairias kovos formas ir skirtingus visuomenės sluoksnius jungiantis reiškiny. Vertindama galimybes priešintis Sovietų Sąjungos okupacijai ir jos primestai represinei sistemai, partizanų vadovybė įtvirtino du kovos būdus: kovą ginklu ir kovą žodžiu. Pastaroji buvo skirta ne tik okupacijai priešiškomis gyventojų nuotaikoms palaikyti, bet ir stiprinti pačių kovotojų moralei bei valiai tęsti pasipriešinimą net labai sudėtingomis ar, atrodant, beviltiškoms sąlygomis. Negana to, būtent kova žodžiu leido kurti savitą partizaninio karo pasakojimą, kuriame partizaninio karo dalyviai buvo suvokiami kaip ilgus šimtmečius truncančios lietuvių kovos už laisvę perėmėjai ir tęsėjai, savo skleidžiamomis nepriklausomos Lietuvos ir pasipriešinimo sampratos idėjomis oponuojantys sovietinių okupacinių struktūrų agresijai ir propagandai (Paskočiumaitė 2020: 47).

Nors skyrėsi partizaninio karo dalyvių politinės pažiūros, iki karo įgyta profesinė patirtis, išsilavinimas, kariniai įgūdžiai ir pasipriešinimo organizavimo sumanymai, vis dėlto juos galima laikyti bendruomene, kurią pirmiausia jungė bendra rezistencijos ir represijų patirtis (plg. Pilipavičius 2007: 84). Natūralu, kad šioje bendruomenėje per rezistencijos dešimtmetį susiformavo kolektyvinė pokario įvykių ir išgyvenimų atmintis. Buvo sukurti, prancūzų filosofo Maurice'o Halbwachso žodžiais tariant, „socialiniai atminties rėmai“ (žr. Halbwachs 1992), kuriais remdamiesi partizaninio karo dalyviai, o vėliau ir jų palikuonys palaikė partizaninio karo atmintį sovietinės okupacijos laikotarpiu ir galiausiai jos vaizdiniais ėmė dalytis viešumoje Lietuvai atkūrus nepriklausomybę (žr. Paskočiumaitė 2024).

Svarbu, kad kolektyvinė atmintis partizanų bendruomenėje veikė kaip tapatybės pagrindas. Kolektyvinė tapatybė individams suteikia priklausymo jausmą,

psichologinį saugumą ir egzistencinę reikšmę (Dickson 2020: 17), o bendros istorijos pripažinimas ir buvimas grupėje stiprina savivertę ir bendruomeninę sanglaudą (Burke, Stets 2009: 121). Partizanavimo patirtis iš esmės keitė individų savivoką, o kovotojų tarpusavio ryšiai ėmė atstoti ankstesnius, dar iki karo susiformavusius, asmeninius santykius (Vaitkevičius 2018: 20). Kolektyvinė atmintis ir tapatybė buvo palaikoma įvairiais būdais, viena ryškiausių priemonių – spauda. Pažymėtina, kad nors partizaninio karo historiografijoje gausu svarstymų apie spaudos reikšmę rezistencijai, ligi šiol nebandyta apmąstyti jos kaip priemonės kolektyvinei atminčiai steigti ir palaikyti, formavusios kovotojų ir juos palaikiusiųjų nuotaikas bei pažiūras.

Skaičiuojama, kad per partizaninį karą leista daugiau nei šimtas skirtingų pavadinimų periodinių leidinių (žr. Ruzgas 2010). Greta periodikos, minėtini ir kiti spaudiniai: įvairūs atsisaukimai, proginė ar siauros tematikos literatūra (pavyzdžiui, maldaknygės ar dainų rinkiniai), informaciniai biuleteniai, atskirų kovotojų dalinių korespondencija bei kiti tekstai. Jie buvo platinami tiek tarp kovotojų, tiek tarp civilių gyventojų, pasirenkant skirtingas platinimo formas – nuo pakabinimo viešose vietose iki tiesioginio perdavimo patikimiems asmenims (Petrauskienė 2017: 167). Būtent partizanų palikti tekstai šiandien gali atskleisti tuometį jų požiūrį į okupaciją ir valstybės ateitį, atskleisti jų pasaulėžiūrą bei savivoką.

Partizanų tekstų reikšmingumą liudija ir tai, kad jie buvo ne tik aktyviai ir plačiai tiražuojami, bet ir dedami į archyvus saugoti. Pažymėtina, kad pagrindinė spauda neretai tapdavo svariais įkalčiais partizanų baudžiamosiose bylose, įrodant teisiamųjų nelojalumą valstybei ir vykdytą antisovietinę veiklą. Vėliau Partijos istorijos instituto (prie LKP Centro komiteto) bibliotekoje buvo sukaupta gausi rezistencinės spaudos kolekcija¹, prieš dešimtmetį ji buvo peržiūrėta ir sutvarkyta, kad skaitytojams būtų patogiau naudotis (žr. Katilius 2016).

Šiame straipsnyje analizuojamas pačių partizanų kurtas pasakojimas apie save, kovos reikšmę ir priešų vaizdinius, pateiktas viename įtakingiausių periodinės spaudos leidinių – 1949–1953 m. leistame Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (toliau – LLKS), kaip aukščiausios partizanų vadovybės, visuomeninės minties organe *Prie rymančio Rūpintojėlio* (toliau – PRR). Anot istoriko Vykinto Vaitkevičiaus, būtent šis leidinys „yra ryškiausias ir reikšmingiausias LLKS Tarybos narių politinės, kultūrinės minties ir kūrybos pažinimo šaltinis“ (2020: 160). Detalesnę turinio analizę leis atskleisti, kaip partizanų vadovybė formavo pasakojimą apie save ir pačią kovą, kokius vaizdinius bei naratyvus skleidė tarp kovotojų, siekdama stiprinti kovos dvasį ir išsaugoti partizanų atminimą ateities kartoms.

1 Nuo 1990 m. ji saugoma Lietuvos istorijos instituto bibliotekos rankraštyne.

PRIE RYMANČIO RŪPINTOJĖLIO: TIKSLAI IR LEIDYBA

Teigtume, kad informacinės kovos vertę partizanai suvokė gana anksti. Jau nuo pirmųjų pasipriešinimo mėnesių visoje Lietuvoje pradėjo plisti įvairūs atšišaukimai, raginantys gyventojus priešintis ir prisidėti prie kovotojų, o negalinčius – visapusiškai remti kovą. Ilgainiui nusistovėjo ir tam tikra pagrindinės periodinės spaudos tradicija, kurią palaikė pirmiausia pavieniai daliniai, o 1949 m., įkūrus LLKS, perėmė aukščiausioji vadovybė. Bene daugiausiai iššūkių leidyboje kėlė materialinis aprūpinimas – trūkstant spausdinimo įrankių ir priemonių ar dėl blogos jų kokybės buvo sudėtinga užtikrinti reguliarią spaudos leidybą. Stengdamiesi atliepti spaudos poreikį ir sumažinti trūkumą, partizanai kai kada naudodavo savadarbes priemones².

Partizaniniame kare nusistovėjo tvarka, kad pagrindinės spaudos leidimu rūpinosi atskiras skyrius vadovybės štabe, dažnai vadintas Informacijos, Spaudos ir informacijos, Propagandos skyriumi ar panašiai (Petrauskienė 2017: 167). Aukščiausiosios vadovybės atveju tuo nuo 1949 m. vasario rūpinosi LLKS Visuomeninė dalis, turėjusi net dvi „leidyklas“ kodiniais pavadinimais „Romuva“ ir „Tarka“. Ši dalis leido du svarbius leidinius, laikytinus valstybinio lygmens, – kovotojams skirtą *Prie rymančio Rūpintojėlio*³ ir vadų tarpusavio diskusijoms skirtą LLKS Tarybos biuletenį. Abu leidiniai turėjo palaikyti kovotojų dvasią, ją stiprinti ir paaiškinti LLKS reikalingumą bei veiksmus siekiant laisvos, nepriklausomos ir demokratiškos Lietuvos atkūrimo (ten pat: 168). Tiesa, LLKS Tarybos biuletenio leidyba nutrūko gana greitai – jau 1950 m. lapkritį buvo išleistas trečiasis, paskutinis, numeris (Vaitkevičius 2020: 160). Kiek kitaip klostėsi PRR leidyba – nuo 1949 m. vasario iki 1953 m. vasario išleisti 23 numeriai. Nepaisant sudėtingų sąlygų, leidinys ėjo sąlygiškai reguliariai, šiek tiek varijavo apimtis – nuo 15 iki 40 lapų. Pridurtina, kad sunkumų kėlė tiek karo padėtis ir okupacinių struktūrų veiksmai, nukreipti prieš rezistentus, tiek štabo narių sveikata bei žūčių nulemti štabo pokyčiai. Antai leidinio redaktoriumi paskirtas Juozas Šibaila-Merainis, taip pat jo adjutantas Viktoras Šniuolis-Vytvytis ilgai dirbo sirgdami (Kripienė 2021: 93; Vaitkevičius, Petrauskienė 2019: 136). Pats leidinys visą laiką buvo leidžiamas toje pačioje Prisikėlimo apygardos Maironio rinktinės erdvėje, dabartinio Radviliškio rajono ribose, iš ten ir pasiekdavo kitus kovotojus visoje Lietuvoje.

2 Antai spaudiniams dauginti buvo gaminami rotatoriai. Lietuvos ypatingajame archyve saugomi nurodymai ir instrukcija tinklinio rotatoriaus gamybai (Nurodymai ir instrukcija... [1949]).

3 LLKS Tarybos prezidiumo 1949 m. vasario 25 d. nutarime dėl spaudos leidimo nurodoma: „Stambesnių org[anizacinių] vienetų vadovybių dvasiniam parengimui ir informavimui leisti LLKS Vyriausiosios Vadovybės spaudos organą – ‘PRIE RYMANČIO RŪPINTOJĖLIO’“ (LLKS Tarybos prezidiumo 1945-02-25 nutarimas dėl spaudos leidimo. Nuorašas 1949-05-20. *Lietuvos ypatingasis archyvas*, f. 3377, ap. 58, b. 177, l. 52).

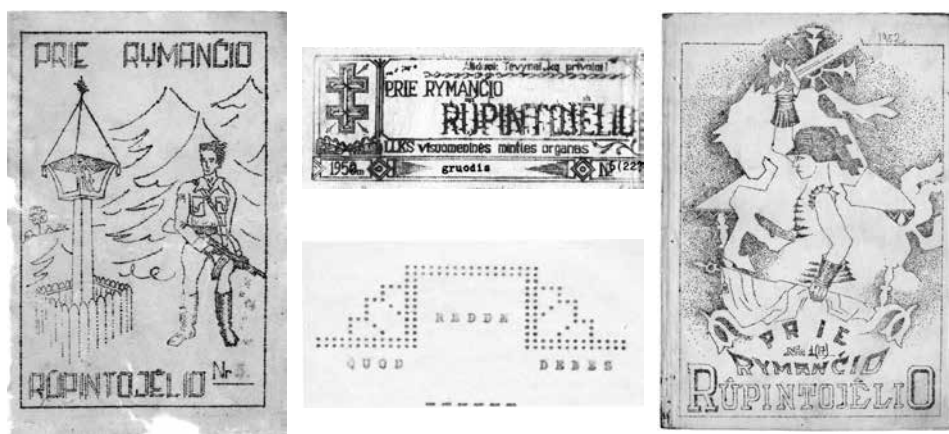
Žvelgiant bendrai, LLKS vadovybė spaudai skyrė ypatingą dėmesį – siekė užtikrinti, kad visais organizacijos lygmenimis būtų leidžiama pagrindinė spauda, pasiekama pačių partizanų ir civilių gyventojų. Negana to, buvo nurodoma, kad

visų sąjūdžio leidinių redaktoriai – leidėjai privalo griežtai žiūrėti, kad jų leidiniuose nebūtų prieštaravimų pagrindinėms tautos bei sąjūdžio aspiracijoms, tradicijoms, sąjūdžio ideologijai ir prisilaikyti aukštesnės vadovybės nustatytų gairių bei nurodymų (LLKS Tarybos nutarimo projektas... 1950).

Suprantama, kad aukščiausiosios vadovybės štabe leistas PRR iš esmės buvo laikomas pavyzdiniu, kitaip tariant, atliepiančiu LLKS ideologiją ir nustatančiu gaires žemesniųjų dalinių leidėjams. Vos pradėjus leidybą nuspręsta, kad po vieną egzempliorių kaskart turi pasiekti kiekvieną aukščiausiai vadovybei pavaldų partizanų organizacinį vienetą (Prisikėlimo apygardos Maironio rinktinės... 1949).

Reikšminga, kad partizanai buvo raginami ne tik skaityti pagrindinę spaudą, bet ir aktyviai į ją rašyti. Antai LLKS prie reikalavimų tarybos nariams, norintiems kandidatuoti į aukštesnius laipsnius, skelbė „visuomeninės veiklos apimties temų“ sąrašą, kuriame nurodyta 20 temų, tarp jų: „Mirsim, bet nevergausim“, „Idealaus LK [laisvės kovotojo] partizano savybės“, „LLKS – Lietuvos nepriklausomam gyvenimui laidas“, „Kuo bus Laisvės Kovotojas nepriklausomoje Lietuvoje?“, „Tarybinės armijos drausmės principas – jos žuvimo pranašas“, „Kas tėvų neklauso – valgo duoną sausą“, „Kolektyvinis ūkis – mūsų tautai kapas“ ir kitos (LLKS Tarybos nariams... 1949: 116). Apibendrinant sąrašą galima teigti, kad LLKS vadovybei atrodė aktualios temos, atskleidžiančios sovietų vykdomas represijas prieš lietuvių tautą (mobilizacija į Raudonąją armiją, kolektyvizacija), taip pat pačios LLKS ir partizanų veiklos sureikšminimas bei ateities perspektyvos, savotiškas partizanų folkloras, patirtis rezistencijos sąlygomis ir kasdienybės fragmentai. Visos šios temos, tik kitais pavadinimais, atsiskleidžia ir PRR numeriuose.

Skaičiuojama, kad vidutinis PRR tiražas galėjo siekti 200–1000 egzempliorių (Kašėta, Kuodytė 1994: 93). Vis dėlto šis skaičius nėra tikslus, mat nežinoma, kiek kartų kiekviename dalinyje galėjo būti padaugintas kiekvienas gautas egzempliorius. Taip pat sunku įvertinti, kiek civilių gyventojų galėta pasiekti: oficialiai PRR nebuvo skirtas legaliai gyvenantiems asmenims, tačiau tikėtina, kad tarp jų tokie leidiniai taip pat cirkuliavo. Vadinasi, PRR reikšmę ir įtaką pirmiausiai apibrėžia vadovybės pozicija – šis leidinys buvo pamatinis.

Leidinio *Prie rymančio Rūpintojėlio* viršeliai ir vinjetės

Pridurtina, kad PRR leidėjai kartu išleido ir kelis teminius rinkinius. Vienas tokių – pasakojimai *Kovų prisiminimai*, kuriuose atsiskleidžia 1946–1948 m. vykusių kautynių patirtis ir atmintis. Atkreiptinas dėmesys, kad publikuojami ne tik autobiografiniai pasakojimai, bet ir partizanų surinkti jų pačių atminimai (Petrauskienė 2015: 205). Kitas rinkinys – *Rūpintojėlis: LLKS Partizano maldos ir apmąstymai*: jame pateikiamos ne tik įprastos katalikiškos maldos, bet ir Lietuvos himnas, partizano priesaika, maldos už laisvę ir kiti partizaniškų išgyvenimų akcentai (*Rūpintojėlis...* 1953: 472–536). Tiesa, tiek kovų prisiminimai, tiek maldos buvo PRR dalis.

Minėtosios papildomos knygelės, taip pat ir pagrindinio LLKS periodinio leidinio pavadinimas suponuoja krikščioniškąją pasaulėžiūrą, tapatinimąsi su ja. Nors partizanų kovose religija vaidino svarbų vaidmenį, PRR pavadinimas buvo ne kartą kritikuojamas. Pavyzdžiui, vienas aukščiausių vadų Rytų Lietuvos srities vadas Antanas Slučka-Šarūnas, kreipdamasis į LLKS Tarybos prezidiumo pirmininką Joną Žemaitį-Vytautą, rašė:

Pagalvojus logiškai, argi ir taip visa tauta ne per ilgai rymojo? Kada aplinkui verda kova ir Rūpintojėlis tegali palaiminti tą mūsų šventą kovą, bet jokių būdu nekviesti rymoti prie Jo. [...] Gink Dieve, tegul tik [Vyriausioji Vadovybė – G. P.-P.] nesirengia rymoti prie Rūpintojėlio, nes tauta ir laisvės kovotojai laukia daugiau (Vaitkevičius, Petrauskienė 2019: 135).

Kritika dėl „rymojimo“ bei Rūpintojėlio figūros pasirinkimo buvo išsakoma ir tiesiogiai vyriausiajam redaktoriui J. Šibailai. Tolesnė analizė atskleis, kad, nepaisant kritikos, nei leidinio pavadinimas, nei turinys beveik nekito.

Bendrai vertinant PRR turinį verta atkreipti dėmesį, kad tai gana įvairi medžiaga – nuo religinės tematikos tekstų, prilyginančių partizanų kovą šventam karui, ir

partizanų kovų prisiminimų, politinių vizijų dėl būsimos nepriklausomos Lietuvos iki kasdienės patirties refleksijų bei savito folkloro – anekdotų, prietarų ir besiformuojančių tradicijų. Visu tuo remiantis buvo tvirtinamas partizanų pasakojimas apie save, kovos tikslus ir priešus, išgyvenimus miške ir per represijas. Akcentuotina, kad leidinio tikslas buvo įkvėpti kovotojus ir pristatyti pasipriešinimą kaip išskirtinai vertingą, todėl sąmoningai stengtasi vengti slegiančių įvykių refleksijų. Tad leidinys pirmiausia funkcionavo ne kaip partizaninio karo tikrovę perteikiantis šaltinis, o kaip ideologinis dvasinis orientyras, realią kovotojų padėtį pristatantis tik iš dalies.

Pridurtina, kad PRR publikuojami tekstai buvo pasirašomi slapyvardžiais. Dalis jų autorių žinomi, tačiau kita dalis vis dar reikalauja atskiro tyrimo. Šiame straipsnyje autorystės klausimas nėra analizuojamas, laikomasi nuostatos, jog kiekvienas tekstas – ar tai būtų eilėraštis, prisiminimai, tarptautinės padėties ar partizaninės kovos analizė – turėjo atitikti bendrą redakcijos požiūrį į kovą.

JUOZAS ŠIBAILA IR JO VAIDMUO POGRINDINĖS SPAUDOS LEIDYBOJE

1949 m. vasarį partizanų vadų susitikime sumanyto PRR leidyba buvo pavesta LLKS Visuomeninės dalies viršininkui, kuriuo tapo J. Šibaila, tuo metu jau turėjęs ilgametę patirtį partizanų gretose ir jau anksčiau ėjęs tokias pareigas Bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio⁴ štabe. Jį paskiriant į pareigas neabejotinai įtakos turėjo ne tik partizanavimo patirtis, bet ir asmeninės būdo savybės bei pasaulėžiūra, be kita ko, formavusi ir leidinio turinį.

J. Šibaila (1905–1953 m., slapyvardžiai Diedukas, Merainis) – išskirtinė partizaninio karo figūra. Jis buvo kilęs iš Nedzingės, mokytojo įvairiose Lietuvos vietovėse. Daugiausiai laiko dirbo Balninkų valsčiaus pradžios mokykloje, vėliau jai vadovavo. Iš jos ir pasitraukė pas partizanus. Yra žinoma, kad J. Šibaila buvo ne tik gerbiamas mokytojas, bet ir itin aktyvus visuomenės narys. Nepriklausomoje Lietuvoje jis aktyviai dalyvavo Lietuvos šaulių sąjungos bei tautinės jaunuomenės sąjungos „Jaunoji Lietuva“ veikloje (Kripienė 2021: 85). Žinoma, kad sovietų oku-

4 Bendras demokratinio pasipriešinimo sąjūdis (toliau – BDPS) – 1946 m. birželį įkurta Lietuvos partizanų pagrindinė organizacija, kuria buvo siekiama suvienyti partizanų pajėgas visoje šalyje. Organizacijos vyriausioji vadovybė priimdavo politinius ir karinius sprendimus. Dėl sovietų saugumo infiltruotų agentų, tokių kaip itin didelę žalą padaręs Juozas Markulis-*Erelis*, organizacija per savo gyvavimo laiką keitė struktūrą, keitėsi ir vadovybė, tačiau tikslas įkurti partizanus vieningą organizaciją išliko. Tad BDPS laikytinas LLKS pirmtake. Atkreiptinas dėmesys, kad sovietų saugumas, siekdamas diskredituoti partizanus ir trikdyti jų veikimą, buvo įkūręs organizaciją tokiu pat pavadinimu. J. Šibaila sietinas būtent su tikrųjų partizanų įsteigtu BDPS prezidiumu.

pacijos metu toks aktyvus ir tautiškai angažuotas inteligentas patraukė represinių struktūrų dėmesį – jo žmona su trimis vaikais buvo ištremti į Sibirą, o J. Šibaila, atsitiktinai išvengęs šios lemties, pasitraukė pas partizanus. Iš jų pirmiausia išsiskyrė vyresniu amžiumi ir „senoviška“ apranga: mėgo avėti vyžas, drabužius juostis virve, nevengė tradiciškai valstietiško įvaizdžio (ten pat: 90). Jo indėlis į karinę veiklą menkas, tačiau įdirbis partizanų spaudoje itin žymus. Antai nuo pirmųjų partizanavimo dienų jis talkino Didžiosios kovos apygardos B rinktinės štabe leidžiant laikraštėlį *Tėvynei šaukiant*.

Atrodytų, kad J. Šibaila iš kitų partizanų neretai išsiskirdavo ir nuomone. Jis ne tik palaikė nuomonių įvairovę ir to reikalavo iš kitų (Vaitkevičius, Petrauskienė 2019: 140), bet ir pats drąsiai reikšdavo poziciją – tiek spaudoje, tiek minėtajame LLKS Tarybos biuletenyje⁵, tiek įvairiuose partizanų sambūriuose. Itin daug dėmesio skyrė būtent LLKS ideologijai, tvirtinamai ir per PRR.

LLKS Tarybai svarstant, kokias ideologijos gaires formuoti, J. Šibaila akcentavo būtinybę atsiriboti nuo emocijų, nes „užsidegimas padaro žmogų gyvuliu, kuris gali eiti per motinos lavoną, o mūsų ideologijoje neturi būti to, kas reikštų žmogaus išsigimimą“ (LLKS Tarybos vasario 11–17 d... 1949: 7). Mintis, jog partizanai veikia norėdami, kad tokio išsigimimo būtų kuo mažiau, skleidžiasi ir PRR tekstuose.

J. Šibailos pasaulėžiūrą atskleidžia ir jo parengtas partizanų dvasinio ir visuomeninio parengimo bei visuomeninės veiklos projektas, akcentuojantis, jog

galutinai pergalę nulemia dvasinių jėgų persvara. Tie, kurių dvasia patvaresnė, visada nugali silpnesnės dvasios priešą, nors šis būtų gausesnis ir geriau ginkluotas (LLKS visuomeninės dalies viršininko... 1949-02-22).

Anot projekto autoriaus, dvasinių jėgų pagrindą sudaro atkaklumas, ryžtas laimėti, besąlygiškas tikėjimas galima pergalė ir pasitikėjimas bendražygiais. Neatsiejama kovotojo sąmoningumo dalis – jo tikėjimas kova, kovos prasmės suvokimas, būtinybė kovoti ir visiškai pasišventimas. Siekiant tokios dvasinės parengties, J. Šibaila numatė, kad „LK [laisvės kovotojai] (ir dalyviai) auklėjami krikščioniškosios moralės pagrindais, tautiškoje dvasioje, socialinės gerovės, kultūros ir tikrojo gėrio supratimo tiesoje“ (ten pat). Pradėdamas eiti naujas pareigas J. Šibaila partizanų sričių vadams dėstė Rūpintojėlio vaizdinio sampratą ir PRR tikslą:

Rūpintojėlis – rūpestėlis... Gyva tuo amžiais mūsų tėviškė, tebus tuo gyvas ir mūsų sąjūdis: kuo geriau, kuo našiau visas jėgas Lietuvai, kad ji kiltų savam gyvenimui, prie Knygnešio Gadynės, prie Savanorio Kūrėjo laiko prijungusi ir Lietuvos Partizaną,

.....
5 Skaičiuojama, kad trijuose LLKS Tarybos biuletenio numeriuose jo nuomonė buvo išsakyta bent dvylika kartų (Vaitkevičius 2020: 159).

atnešusį tautai jos didybės amžių. [...] Nežino kančios skundo artojų sūnus partizanas, plonųjų drobių audėjos dukra – Partizano sesuo Laisvės Kovos dalyvė; teranda jie PRR lapuose žodį, kuris padėtų atremti jiems tas mintis, su kuriomis pas juos tautai ir žmonijai puolusieji lenda (LLKS visuomeninės dalies viršininko... 1949-03-15).

Jau šiuo kreipimusi visi partizanai kviečiami dalytis tekstais, įamžinančiais kovą. Žinoma, ir pats J. Šibaila rengė tekstus įvairiems leidiniams, įskaitant PRR. Tiesa, pasitaikydavo, kad jo tekstus partizanai vertindavo kaip pernelyg filosofinius, sunkius suprasti (Vaitkevičius, Petrauskienė 2019: 135). Vis dėlto neabejotina, kad leidinys, nepaisant trūkumų, teigiamai veikė skaitytojus. Antai Dainavos apygardos vadas Lionginas Baliukevičius-*Dzūkas* dienoraštyje užfiksavo mintis perskaičius pirmąjį PRR numerį:

Vedamasis per daug filosofinis, sunkaus stiliaus ir reikia gerai įsiskaityti, kad suprastum, ką Merainis nori pasakyti. Žemesniesiems vadams bus sunku susigaudyti. O vis dėlto kažkaip labai malonu, kad dabar darbas vyksta planingai, organizuotai. Pavartęs tuos kuklius raštus, aš pajutau, kaip jie man įpylė naujos jėgos dirbti ir dar kartą dirbti! (Kašėta 2002: 170).

Tad J. Šibailos indėlis į PRR nenuginčijamas. Pagrįstai LLKS ideologu vadinamas partizanas buvo neatsiejamas nuo šio leidinio, kartu ir nepakeičiamas. 1953 m. vasarį, jam žuvus, nustojo eiti ir PRR.

KOVOTOJO TAPATYBĖS KONSTRAVIMAS PARTIZANINIAME PASAKOJIME

Leidinyje PRR pirmiausia skirtas kovotojų bendruomenei, todėl jame daug dėmesio skiriama kovotojo kilmei įvardyti ir tapatybei apibrėžti. Galima nurodyti kelis dėmenis, kurie kartojasi kiekviename leidinio numeryje: socialinė ir kultūrinė aplinka, kurioje formuojasi partizano pasaulėžiūra, jo moralinė prigimtis (daugiausia tai santykis su valstybe, laisvės kova ir tikėjimu) bei kovotojo pasiryžimas kovoti, nulemtas asmeninės pozicijos arba būtinybės. Detalesnė šių aspektų analizė leidžia atskleisti, kaip redakcija kūrė kolektyvinį kovotojo tapatybės modelį, grindžiamą tam tikromis vertybėmis ir pasaulėžiūra.

Daugelyje leidinio numerių kartojasi istorinės partizaninio karo ir ankstesnių Lietuvos kovų paralelės. Itin daug dėmesio skiriama tuo metu sąlygiškai neseniems įvykiams, dar nedingusiems iš gyvosios atminties, – tai 1863 m. sukilimas prieš carinę Rusiją ir 1919–1920 m. vykusios nepriklausomybės kovos. Tapatinimasis su XIX a. sukilėliais ir tarpukario savanoriais dažnas daugelyje partizanų tekstų –

ne tik spaudoje, bet ir asmeniniuose užrašuose (Paskočiumaitė 2020: 32). Štai ir 1949 m. Kūčių sveikinime partizanams primenama, kad jie turintys sekti savo senelių, tėvų pėdomis ir tai, kaip neatsiejama jų tapatybės dalis, turi įkvėpti tęsti kovą:

Sūnau! Aš mačiau tavo senelį Sukilėlį, tėvą Savanorį, o dabar matau tave. Visi jūs, tarsi vaidilutės, kurstote Tėvynės aukurą, dedami ant jo savo jaunas gyvybes. Eik, sūnau, savo tėvų pramintais takais! Tas kelias neturi kreivių! (PRR 1949 6: 29).

Svarbu atkreipti dėmesį, kad partizanai ir savanoriai tarpusavyje susiję ne tik istoriškai (partizanų tėvai – savanoriai), bet ir per bendrą valstietišką kilmę. PRR tekstuose partizanas dažnai vadinamas artoju ar artojo sūnumi. Tai atliepia istorinių tyrimų duomenis, kad absoliuti dauguma partizaninio karo dalyvių iš tiesų buvo kaimuose gyvenantys žemdirbiai (Noreika 2020: 311). Be to, taip kuriamas papras-to, daug dirbančio ir savo žemę besąlygiškai mylinčio kovotojo portretas:

Partizanas. Pilkų dirvų artojas. Ne tiek jisai savo gyvybę brangina, kiek duoto žodžio laikosi. Partizano tėvas su grūdų ir savo žemei meilę sėja, – kaip savo meilę partizanas mirdamas bučiuoja šventą jam jo tėvų žemę (PRR 1950 2 (8): 3).

Taip atsiribojama nuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikų, kurie PRR beveik neprisimenami arba pasitelkiami tik kaip kitokių laikų priminimas: „Mirė seni – didingi kunigaikščių laikai, gimė naujas artojų gyvenimas“ (PRR 1950 1 (7): 19).

Buvimas žemdirbiškosios kultūros dalimi tarsi suteikia partizanams galimybę megzti tiesioginį ryšį su civiliais gyventojais, būti jų supraciuotiems ir sulaukti visapusiško palaikymo. Partizanų vadovybės dokumentuose (pirmiausia, žinoma, susijusiuose su šio laikraščio leidyba ar LLKS Visuomeninės dalies veikla) ar redaktorius J. Šibailos raštuose tai nėra akcentuojama, vis dėlto kone kiekviename numeryje galima rasti trumpų siužetų, liudijančių teigiamą vietos gyventojų santykį su ginkluotaisiais kovotojais. Kai kuriais atvejais kyla įspūdis, kad civiliai yra linkę su partizanais švęsti įvairias šventes – pavyzdžiui, Vasario 16-ąją: „Išaušus rytui, šeimininkas ruošiasi apie alutį: laukiam Šešiolikto Vasario! Reik turėt kuo pavaišint atvykstančius partizanus!“ (PRR 1951 1–2 (13–14): 7). Net partizanų nematę gyventojai jų laukia ir džiaugiasi susitikimu. Antai partizanas *Laisvūnas*, dalydamasis vieno žygio įspūdžiais, užsiminė, kad, naktį būriui pasiprašius poilsio vienoje iš sodybų, juos sutiko tokiais žodžiais: „Sulaukėme tokių svečių, kokių visai nesitikėjome, nors ir labai laukėme.“ Be kita ko, šiame pasakojime ypatingą vaidmenį suvaidina senutė, kuri, anot kovotojo, džiaugėsi matydama „lietuviško partizano veidą“, o po susitikimo pasijuto galinti ramiai numirti (PRR 1949 5: 5).

Vienas dažniausių sovietų propagandos mitų buvo teiginys, kad partizanai atimdavo gėrybes iš gyventojų, apiplėšdavo juos ir iš jų pelnėsi. Tarsi tai atliepdami, tekstuose partizanai stengiasi akcentuoti gyventojų norą padėti. Tokiais geranoriškais rėmėjais pasakojimuose tampa vyresni žmonės arba vaikai. Antai viena senutė minima kaip labai laukianti partizanų ir jiems paruošusi įvairių gėrybių: maisto produktų ir sausų malkų, kad jie atėję sušiltų ir pasivaikšintų (PRR 1952 1 (17): 22). Kitoje šeimoje, gyvenančioje vargingiau, mergaitė siūlo mamai nepirkti jai batukų ir atsisakyti vakarienės, verčiau parūpinti partizanams kepurį bei juos pamaitinti (PRR 1951 4 (16): 8).

Šeima partizanams buvo išskirtinė vertybė. Nors vadovybė konspiracijos sumetimais paprastai drausdavo kovotojams palaikyti ryšius su artimaisiais, draudimo nebuvo paisoma. Tik labai retais atvejais partizanai nutraukdavo ryšius su šeimos nariais ar liaudavosi lankytis namuose. Susitikimų liudininkais dažnai tapdavo net vaikai (Paskočiumaitė 2024: 65). Štai ir PRR partizanai pristatomi kaip mylimi vaikų: jie esantys savi, suprantami, o jų apsilankymai kelia džiugesį. Suaugusieji, bandydami nuo vaikų nuslėpti, kad namuose apsilankė partizanai, galiausiai turi pripažinti slapukavę. Vaikai pastebi, kad tėvai, sutikę partizanus, elgiasi visiškai priešingai nei bendraudami su sribais: „Kai anie [sribai] užėina, tu būni nusiminęs, nežinai net ką kalbėti. Su jais kalbėjai linksmas. Tėveli, man nesakai, bet čia buvo geri žmonės – partizanai...“ (PRR 1952 2 (18): 10). Pastebimas ir partizanų pamaldumas, išskiriantis juos iš kitų, leidžiantis atpažinti (PRR 1952 4 (20): 22). Visa tai kuria įspūdį, kad kariaujančios pusės skiriasi dvasinėmis vertybėmis ir net vaikams aišku, kuri pusė atstovauja gėriui.

Suprantama, partizanai veikė ištis sudėtingomis sąlygomis, dažnai trūko būtinųjų dalykų – maisto, drabužių, batų, vaistų (Gaškaitė 2006: 93). Vis dėlto spaudoje kuriamas kovotojo portretas neatsiejamas nuo drąsos ir pasiryžimo tęsti kovą bet kokiomis sąlygomis. Štai viename iš tekstų LLKS veikla laikoma visos tautos interesų atliepimu. Teigiama, kad toks įkvėpimas skatina partizanus veikti toliau:

Partizanui lengvai pernešami visi sunkumai, nes su juo vieningai žengia visa tauta. Beribiu pasiaukojimu ir pasišventimu tęsiama išsilaisvinimo kova per aštuoneris metus davė karžygiškiausių ir gražiausių pasiaukojimo, drąsos, ištvermės, artimo bei Tėvynės meilės pavyzdžių (PRR 1952 4 (20): 9).

Tarsi patvirtinant teorinius svarstymus, leidinio numeriuose publikuojami įvairūs trumpi partizanų kovos epizodai, patvirtinantys kovotojų bebaimiškumą. Pavyzdžiui, apsuptyje atsidūręs partizanas prisimena nejautęs jokios baimės ir vienas narsiai kovojęs su gerokai didesniu skaičiumi priešų: „Dairausi pro malkinės plyšius – apsupta. Suskaičiuoju šešis. Visų ginklai į mane nukreipti. Artėja. Baimės

nejaučiu, tik, ir vėl regiu visą savo gyvenimą prieš akis...” (PRR 1950 2 (8): 12). Neretai akcentuojama, jog mažesnis partizanų skaičius sugeba įveikti gausesnius būrius priešų. Štai ir *Giraitis* PRR publikavo girdėtus įspūdžius:

Traukiantis [iš apsupties – G. P.-P.] partizanai užėjo ant kitos ruskių grupės. Po kautynių, nuo jų atspalaidavus, už poros kilometrų partizanai išsidėstė ir nutarė priešą palaukti. Sulaukę ruskių taip pavaišino, kad mūšio lauke palikę dvidešimt šešis nukautus išsinešdino ir iš miško. Partizanų buvo dvidešimt keturi. Iš jų žuvo vienas – Gandis. Po kautynių sužinota, kad iš miško išvyta trys šimtai ruskių (PRR 1953 1 (23): 14).

Nuosekliai kuriamas įspūdis, kad kovos baigtį gali nulemti ne fiziniai pajėgumai ar ginkluotė, o dvasinė stiprybė ir vertybinis pagrindas. Iš esmės visuose aprašomuose epizoduose laimi partizanai.

Dažnas nelygių kovojančių jėgų akcentavimas suponuoja kelis dalykus. Pirma, partizanų gerokai mažiau, tačiau jie geba išnaudoti turimus pranašumus: pažįstamą teritoriją, ryžtą ginti savo šeimą ir žemę, taip pat priešą veiklos perpratimą. Antra, šis karas suvokiamas kaip kova tarp teisybės ir neteisybės. Net pasibaigus karui ir atkūrus nepriklausomybę partizanai buvo laikomi atstovaujančiais absoliučiam gėriui (Gailius 2008: 99). Toks požiūris siekia dar partizaninio karo metus.

Atkreiptinas dėmesys, kad daugelyje tekstų partizanai veikia kaip kolektyvo nariai, tad nėra tiksliai įvardijami. Trūksta informacijos ne tik apie straipsnių autorių tapatybę, bet ir apie jų veikimo teritorijos ribas, įvykių datas. Šiuo aspektu išskirtinė rubrika „‘Prie rymančio Rūpintojėlio’ bendradarbiai“: joje skelbiamos žymesnių partizanų (pirmiausia įvairiais apdovanojimais įvertintų kovotojų) biografijos – nekrologai. Nuo 10-ojo numerio pradėta serija detaliau pristato kovotojus, leidžia susipažinti su jų asmenybėmis ir nuopelnais partizaniniam karui. Antai apie Dzūkijoje aktyviai veikusį partizaną Vaclovą Voverį-*Žaibą* rašoma: „Su jo vardu surišti geriausi laimėjimai, ir todėl šio puikaus ir drąsaus partizano atminimas bus visada gyvas ne tik sąjūdžio, bet ir visos tautos tarpe...” (PRR 1950 4 (10): 18). Jis pristatomas kaip sektinas pavyzdys, kalbama apie ypatingus kovinius gebėjimus.

Dėmesys atkreipiamas ir į partizanus diplomatus. Štai kartu su Juozu Albinu Lukša-*Mykolaičiu* Geležinę uždangą kirtęs Kazimieras Alfonsas Pyplys-*Audronis-Mažytis* pristatomas kaip ypatingas LLKS Vyriausiosios vadovybės įgaliotinis, veikęs

labai didele dalimi prisidėdamas prie nepaprastų kliūčių nugalėjimo ir visur žygikelio sėkmę nulėmus nepaprasta savo asmenine drąsa, vykdant ypatingą uždavinį, kurį Sąjūdžio Vadovybė nuo 1947.12.13 buvo pavedusi jam su kitais laisvės kovotojais partizanais atlikti (PRR 1951 1–2 (13–14): 11).

O žymiausias partizanų poetas Bronius Krivickas-*Gintaras-Vilnius* prisimenamas kaip vienintelis galėjęs sukurti partizanų herojinį epą:

Tuo pačiu laiku gimsta planas herojiniam epui. Laisvės kovos menininkui patiekia didingą medžiagą. Pats menininkas iki ašarų jaudinas medžiagos didybe. Mintyse jau nuškiecuota atskiros scenos, epizodai, veikėjų paveikslai. Tai džiugus reiškiny. Pirmasis lietuvių literatūroje epas iš amžiais nemarių kovų. Tik kasdieninis darbas neleidžia susikaupti ir perkelti į popierių (PRR 1953 1 (23): 16).

Šios biografijos atskleidžia gerokai įvairiapusiškesnę partizanų veiklą ir skirtingų asmenybių indėlį. Teigtina, kad individualios patirties išryškinimas ne griaua, o papildo ir sustiprina kolektyvinės partizanų tapatybės sampratą. Be kita ko, ši patirtis leidžia kalbėti apie idealius kovotojus, kurių kiekvienas randa savo vietą kare – ar tai būtų sumaniai kovojantys, ar uoliai štabe besidarbuojantys, ar eiles rašantys partizanai.

PRIEŠO VAIZDINYS IR PARTIZANŲ SAVIVOKA

Partizanų pasakojime veikia dvi pusės: priešas, kovojantis su gėriu, ir patys partizanai, atstovaujantys tikrosioms vertybėms. Kritikuojami ne tik išorės, bet ir vidaus priešai, tiesa, pastarieji dažnai nuasmeninti. Vienas jų – visuomenės grupė inteligentija. Partizanų veikla pristatoma kaip priešprieša tam, kuo gyvena režimui paklūstantys, jam tarnaujantys inteligentai:

Kovos lauke sužeistas partizanas kaunasi iki paskutinio šovinio ir pagaliau susisprogdina granata, kad gyvas nepatektų priešui. Suimta ryšininkė geriau leidžiasi negyvai budelių nukankinama, negu sutinka išduoti jai patikėtą paslaptį. [...] Jūs tūpčiojat apie tironą, pataikaujate jam ir teisinatės, kad dabartinėmis sąlygomis pasipriešinimas okupantui – savižudybė, kad, jei amerikonas panorės, kad laisvę ir taip gausime ir pan. Ar ne jūs nepriklausomybės laikais išdidžiai viešose tribūnose šaukėt: Bene cum dignitate cadere, quam ignominia servire! (geriau garbingai kristi, negu negarbingai vergauti)?! (PRR 1949 2: 24–25).

Pridurtina, kad teksto autorius – Bronius Liesis-*Naktis*, leidinio redaktoriaus J. Šibailos dešinioji ranka, meniškos prigimties išsilavinęs kovotojas, priskirtinas tai pačiai inteligentijai. Suprantama, tokių asmenų partizanų gretose buvo mažuma, dėl to partizanai dažnai kreipdavosi į šią visuomenės dalį, kviesdama rinktis pasipriešinimą. Buvo tikima, kad sovietų režimą atvirai remiantys ir savo autoritetu stiprinantys asmenys naikina tautą:

[...] liūdna žiūrėti į tuos lietuvius, kurie bando šiandien savo ir tautos gyvenimą su mirtim paženklintu komunizmu jungti. Išgamomis juos pavadinti jau per mažą: tai tikri sau ir tautai mirties nešėjai. Kas mirties kaip išganymo ieško, tas sunku nuo jos išgelbėti, bet versti to pat geisti savo artimą ir jį pagimdžiusią ir užauginusią tautą tegali tik nusikaltėlis (PRR 1949 3: 3).

Minėta, kad PRR nuosekliai spausdino pasakojimus, kaip civiliai palaiko ir remia partizanus. Suprantama, tai buvo tik dalis visuomenės. Kitai daliai partizaninė veikla dėl įvairių priežasčių buvo nepriimtina, kai kuriais atvejais net imtasi atvirai priešišku veiksmu prieš rezistentus. Iš šiandienos teisinės perspektyvos partizanų bausmės išdavikams laikytinos teisėtomis (Gailius 2011: 90), tačiau, suprantama, tai neužkardė kolaboravimo su okupacine valdžia. Ryškiausia grupė, kovojusi su partizanais, buvo sribai. Spauldoje minimi keli epizodai, atskleidžiantys civilių priešišumą. Viename iš pasakojimų girtas sribas, grodamas armonika, giriasi nušovęs partizaną ir už tai gavęs solidžią premiją, tačiau kitų žmonių akyse jis atrodo netekęs žmogaus vardo (PRR 1952 1 (17): 19). Negana to, sribai vaizduojami kaip nemėgstami pačių sovietinių pareigūnų: štai prievolės rinkti skubantis sribas su partorgo padėjėju, atėjęs į sodybą, kurioje jau būta partizanų, užtraukia visam būriui „Dievo bausmę“ – prievolės rinkėjai apšaudomi (PRR 1952 2 (18): 24). Visiškai priešingai vaizduojama vieninga ir civilių mylima partizanų bendruomenė.

Pridurtina, kad sribai, kaip ir partizanai, veikė lokaliai. Kiekvienoje vietovėje partizaninis karas įgydavo asmeniškumo: būdavo žinomi konkretūs kovotojai, jų veiksmai ir likimas, o vietos gyventojų pasakojimuose individualizuojami ir sribai, kurių veikla bei vertinimas taip pat priklausydavo nuo konkretaus regiono. Lokumo matmenį išryškina ir PRR pateiktas straipsnių ciklas apie Lygumų valsčiaus (Šiaulių apskr.) tarybinį pareigūną Grigą bei jo pagalbininkus, įgijusius pareigūno vardą, – visi jie vadinami grigais (PRR 1952 1 (17): 23–26). Pasakojimo lokalizacija stiprina autentiškumo įspūdį: skaitytojai mato ne abstrakčią kovą, o konkrečius žmones ir jų pasirinkimus, formuojančius kolektyvinės atminties vaizdinį.

Dar daugiau konkrečių vardų pasakojime atsiranda minint išorės priešus – pirmiausia SSRS diktatorių Josifą Staliną ir vieną pagrindinių masinių represijų organizatorių Lavrentijų Beriją, kelis kitus žemesnio rango politinius veikėjus. Daugeliui priskiriamos išskirtinai neigiamos savybės: žiaurumas, bedieviškumas, nuožmus galios siekimas. Antai rašoma, kad „Stalinas savo dievu pasirinkęs patrankas“ (PRR 1949 4: 5). Kitame tekste Stalino kalbos apie SSRS kaip visas tautas vienijančią tėvynę prilyginamos „tuščiam bolševikinės tėvynės žodžiui“, o viltys dėl visiško Lietuvos nepriklausomybės sunaikinimo „tėra bolševikinė gražbylostė“ (PRR 1950 2 (8): 16). Stalino įtaka ir įvaizdis sumenkinamas, parodoma, kad partizanų veikimas yra pagrįstas ir prasmingas. Leidinyje vertybinę skirtį tarp partizanų ir sovietų

grindžia ir religinės paralelės: antai straipsnyje „Didysis Prisikėlimas“ demokratinė teisė yra pristatoma kaip nemari ir galinti prisikelti, o Stalinas – kaip „rūstybė, prakeikimas praeities“, neturintis ateities (PRR 1950 3 (9): 5–6). Tokia priešprieša perkelia kovą iš fizinio lygmens į dvasinį, kuriame, suprantama, religingi partizanai turi daugiau galimybių laimėti prieš režimą, propaguojantį ateizmą.

Priešo galybė bandoma sumenkinti ironija. Bene daugiausia pašiepiamos režimo pastangos įtvirtinti sovietinę santvarką okupuotuose kraštuose. Antai pasitikdami 1952-uosius partizanai rašo:

Vos pradėjus 1951 metus, tik ką paminėjus mums savo nepriklausomybės paskelbimo sukaktį, prabilo Stalinas, bolševikiniu brutalumu paskelbė apie SSRS bankrotą. Tik tuo pačiu jisai ir gudravo: skelbdamas apie neišvengiamą SSRS bankrotą kalbėjo apie tautų valią, kuri pasauliui garantuos taiką; taikos išsaugojimo reikalą siedamas su SSSR egzistencija pasiskelbė genijum, kurio vienas žodis išgelbės pasaulį nuo SSSR katastrofos (PRR 1952 1 (17): 3).

Tiek šiame tekste, tiek kituose šalia Stalino minimas L. Berija – dažnai pabrėžiama įtampa tarp jų, skirtingas situacijos vertinimas, autoriteto kvestionavimas. Bendrai L. Berija įkūnija žiaurumą, nežmogiškumą, tačiau jo nėra bijoma. Netgi priešingai – jo įvaizdis pasitelkiamas savaip pasakai kurti:

Šiandien, kai tūkstančiai lietuvių vieni antriem rankas pasidavę, kai vieni antrų pasiremami žvelgia į šios žemės skausmą – Beriją, kuris, su savais pradėdamas savo metus nešvankiausius žodžius rinkdamas koliojasi, man lietuviška pasaka ypatingai graži: lietuvis, artojo sūnus ir jo tėvas kūrė pasaką, kad ir senutėlis į gyvenimą žvelgdamas laimingo žvilgsniu, kūdikio džiaugsmu galėtų juoktis ir iš Berijos nelaimės (PRR 1952 1 (17): 7–8).

Atrodytų, kad realūs pavojai perkeliama į fikcijos plotmę, tad nėra vertinami rimtai.

Iš daugelio tekstų akivaizdu, kad priešas visuomet šalia. Grėsmės nuojauta ryški iš asmeninių pasakojimų, eilių, taip pat iš apibendrintų politinės situacijos vertinimų. Ir vis dėlto beveik nėra tekstų, kuriuose būtų kalbama apie asmeninę tardymo patirtį. Išskirtinis autentiškas liudijimas pasirodo viename paskutinių numerių – praskleidžiama, kaip vyko tardymas:

Iš pradžių tardytojai buvo labai švelnūs. Nesužavėję turtais ir tarnybomis, teprašė pasakyti, kur yra prt. [partizanai – G. P.-P.], kiek jiems pasiuvau batų, kada ir kur susitikdavau su jais. Įrodė, jog paklydusio jie gali pasigailėti, pareiškė, jei nieko jiems nepadėsiu,

tai supūsiu kalėjime. Atsakius, kad jokių prt. nežinau, pareiškė, jog ir vėl leista mirties bausmė. Pradėjus kartot tuos pačius klausimus, skubu, kaip pradėjęs atsakyti. Apdaužę kumštėmis, skambina į Panevėžį, ir įsako atsiųsti mašiną. [...] Kankino tris dienas ir septynis kartus su banditu statė akistaton. Paskutinę dieną įsakė nusirengti ir keliauti į rūsį (PRR 1952 4 (20): 11–12).

Suprantama, tokia patirtis buvo partizaninio karo kasdienybė, tačiau apie ją kalbėti buvo sunku visais laikais – tiek sovietmečiu, kai tai buvo slepiama net nuo artimųjų ir vaikų (Paskočiumaitė 2024: 73), tiek atkūrus nepriklausomybę, kai buvo bandoma susitaikyti su praeities skausmu (Gailienė 2021: 111).

Tad PRR tekstuose priešo vaizdinys yra daugiasluoksnius. Asmeninis (vietos) lygmuo leidinyje jungiasi su politiniu (valstybiniu) ir moraliniu (dvasiniu), taip siekiama pabrėžti partizaninio karo dalyvių stiprybę ir teisę veikti, menkinti priešų galimybę užgniaužti pasipriešinimą ar įgyvendinti politinius tikslus, pirmiausia valstybingumo sunaikinimą ir lietuviškos tapatybės menkinimą.

APIBENDRINIMAS

Apibendrinant galima teigti, kad LLKS vyriausiosios vadovybės 1949–1953 m. leistas *Prie rymančio Rūpintojėlio* tapo reikšmingu Lietuvos partizaninio karo refleksijos šaltiniu, jame kryptingai kurti ir palaikyti kovotojų ir priešų vaizdiniai. Leidinyje partizanams priskiriamas atstovaujančiųjų gėriui ir tikrosioms vertybėms vaidmuo: jie pristatomi kaip lietuvių tautos kovos už laisvę tęsėjai, turintys stiprią valią priešintis. Tekstuose partizanai iškyla kaip žemdirbių kilmės, darbštūs, tikėjimu ir pareigos Tėvynei jausmu stiprūs žmonės, besąlygiškai pasiaukojantys kovai. Kuriama idealizuota kovotojo tapatybė, grindžiama krikščioniškosiomis ir tautinėmis vertybėmis. Tikėta, kad tekstai įkvėps skaitytojus – kitus kovotojus, kurie semsis dvasinės stiprybės būtent iš spaudos. Nors redaktoriaus J. Šibailos vizija, kaip ir leidinio pavadinimas, sulaukė kitų partizanų vadovybės narių kritikos, leidiniui gyvuojant buvo išlaikytas vientisas pasakojimas.

Partizanų, kaip moraliai teisingai veikiančio kolektyvo, tapatybę stiprina priešų vaizdinys – sovietinės okupacinės struktūros lyderiai bei jiems talkinantys vietiniai kolaborantai. Jie vaizduojami kaip žiaurūs, bedvasiai, svetimi savo tautai, o jų veiksmai (išdavystės, smurtas, paklusimas režimui siekiant asmeninės naudos ar ramybės) priešinami partizanų aukai. Tokia gėrio ir blogio priešprieša suteikė partizanų kovai moralinį pagrindą, leido išsaugoti prasmės pojūtį net susidūrus su akivaizdžia fizine grėsme ir pralaimėjimu.

Galima teigti, kad *Prie rymančio Rūpintojėlio* reikšmė partizaniniam karui dvjopa. Viena vertus, tai buvo ideologinis-dvasinis vadovas, telkiantis partizanų

bendruomenę, palaikantis kovotojų dvasinę stiprybę ir moralę, įtvirtinantis kolektyvinės atminties pamatus. Antra vertus, tai buvo kolektyvinės tapatybės kūrimo įrankis, kuriuo partizanai patys kūrė savąją istorijos pasakojimą ir įtvirtino savo kaip siekiančiųjų tautos laisvės vaizdinį. Nors leidinys buvo skirtas pirmiausia partizanų bendruomenei, jis iš esmės atliepė partizanų vadovybės tikslą – palikti pasakojimą apie save ateities kartoms kaip atsvarą sovietų propagandai.

SANTRUMPOS

LYA – Lietuvos ypatingasis archyvas.

LLKS – Lietuvos laisvės kovų sąjūdis.

PRR – *Prie rymančio Rūpintojėlio*, LLKS visuomeninės minties organas, leistas 1949–1953 m., iš viso pasirodė 23 numeriai.

ŠALTINIAI

LLKS Tarybos nariams... 1949. LLKS Tarybos nariams, kandidatams į aukšt. laipsnius, visuomeninės veiklos apimtios temos, 1949 m. kovo 15 d., *Lietuvos ypatingasis archyvas*, f. K-1, ap. 58, b. 44618/3, t. 15, l. 116.

LLKS Tarybos nutarimo projektas... 1950. LLKS Tarybos nutarimo projektas dėl sąjūdžio spaudos, 1950 m., *Lietuvos ypatingasis archyvas*, f. K-1, ap. 58, b. 44618/3, t. 16, l. 309–309 atv.

LLKS Tarybos vasario 11–17 d... 1949. LLKS Tarybos 1949 m. vasario 11–17 d. posėdžio protokolas. Nuorašas darytas 1949 m. liepos 31 d., *Lietuvos ypatingasis archyvas*, f. K-5, ap. 3, b. 2, l. 7–10.

LLKS visuomeninės dalies viršininko... 1949-02-22. LLKS visuomeninės dalies viršininko Juozo Šibailos-Merainio parengtas partizanų dvasinio ir visuomeninio parengimo bei visuomeninės veiklos projektas [1949 m. vasario 22 d.], *Lietuvos ypatingasis archyvas*, f. 3377, ap. 55, b. 224, l. 105.

LLKS visuomeninės dalies viršininko... 1949-03-15. LLKS visuomeninės dalies viršininko Juozo Šibailos-Merainio raštas sričių vadams, 1949 m. kovo 15 d., *Lietuvos ypatingasis archyvas*, f. K-1, ap. 58, b. 44618/3, t. 15, l. 115.

Nurodymai ir instrukcija... [1949]. Nurodymai ir instrukcija tinklelinio rotatoriaus gamybai, *Lietuvos ypatingasis archyvas*, f. 3377, ap. 58, b. 177, l. 172.

Prisikėlimo apygardos Maironio rinktinės... 1949. Prisikėlimo apygardos Maironio rinktinės Gedimino rajono [štabo Informacijos skyriaus viršininko] Vidūno dalinių vadams siunčiamo LLKS Visuomeninės dalies leidinio „Prie rymančio Rūpintojėlio“ 1949 m. gegužės 19 d. lydraščio nuorašas. Nuorašas 1949 m. rugsėjo 24 d., *Lietuvos ypatingasis archyvas*, f. K-5, ap. 14, b. 43, l. 129.

Rūpintojėlis... 1953. Rūpintojėlis: LLKS Partizano maldos ir apmąstymai, *Lietuvos ypatingasis archyvas*, f. K-12, ap. 2, b. 1, l. 472–536.

LITERATŪRA

Burke Peter J., Stets Jan E. 2009. *Identity Theory*, New York: Oxford University Press.

Dickson Keith D. 2020. “Understanding Resistance Movements as Asymmetric Warfare: Lessons for Today”, in: *Violent Resistance: From the Baltics to Central, Eastern and South Eastern Europe 1944–1956*, edited by Michael Gehler and David Schriffl, Paderborn: Brill | Schöningh, p. 11–27.

Gailienė Danutė 2021. *Ką jie mums padarė: Lietuvos gyvenimas traumų psichologijos atžvilgiu*, 2-asis leidimas, Vilnius: Tyto alba.

- Gailius Bernardas 2008. „Suklastota istorija: sovietų totalitarizmas ir partizanų karo prisiminimas“, *Lietuvos istorijos studijos* 22, p. 88–103.
- Gailius Bernardas 2011. „Partizanų diktatūra“, *Politologija* 2 (620), p. 74–93.
- Gaškaitė Nijolė 2006. *Pasipriešinimo istorija: 1944–1953 metai*, Vilnius: Aidai.
- Halbwachs Maurice 1992. *On Collective Memory*, Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Kašėta Algis (sud.) 2002. *Liongino Baliukevičiaus – partizano Dzūko dienoraštis*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras.
- Kašėta Algis, Kuodytė Dalia 1994. „Partizanų periodinė spauda“, *Laisvės kovų archyvas* 12, p. 75–98.
- Katilius Algimantas 2016. „Rezistencinė spauda (1940–1955) Lietuvos istorijos instituto bibliotekos rankraštyne“, *Lietuvos istorijos metraštis* 2, p. 121–132.
- Kripienė Enrika 2021. „Juozas Šibaila-Merainis“, *Genocidas ir rezistencija* 2 (50), p. 80–105.
- Noreika Dainius 2020. *Partizanų karas Lietuvoje (1944–1953): socialinių struktūrų problema*: daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Paskočiūmaitė Greta 2020. „Lietuvos istorinis pasakojimas. 1944–1953 m. partizanų perspektyva“, *Acta Historica Universitatis Klaipedensis* 40, p. 25–67.
- Paskočiūmaitė Greta 2024. *Lietuvos partizaninio karo pasakojimas: trijų kartų tyrimas*: daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Petrauskienė Aistė 2015. „Laisvės kovotojų prisiminimai: 1944–1953 m. partizaninio karo dalyvių vardynas“, *Acta museologica Lituanica* 2: *Sunkusis paveldas*, p. 201–229.
- Petrauskienė Aistė 2017. *Partizaninio karo vietos: įamžinimas ir įpaveldinimas nepriklausomoje Lietuvoje*: daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Pilipavičius Vytautas 2007. „Bendruomenė ir bendruomeninės veiklos prielaidos“, *Vagos* 77 (30), p. 82–89.
- Ruzgas Albertas 2010. *Rezistentų pagrindiniai periodiniai leidiniai: okupacijų metai, 1940–1989*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras.
- Vaitkevičius Vykintas 2018. „Lietuvos partizanų tapatybės dëlionė“, *Liaudies kultūra* 4 (181), p. 11–23.
- Vaitkevičius Vykintas 2020. „Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio Taryba: nariai, jų veikla ir diskusijos“, *Acta Historica Universitatis Klaipedensis* 40, p. 143–377.
- Vaitkevičius Vykintas, Petrauskienė Aistė 2019. *Lietuvos partizanų valstybė*, Vilnius: Alma littera.